

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-446-7-51>

THE CONCEPT OF RESILIENCE AND ITS ROLE IN SOCIAL SCIENCES

ПОНЯТТЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУСПІЛЬНИХ НАУКАХ

Serzhan V. A.

PhD student

*Institute of Geography of National
Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Сержан В. А.

аспірант

*Інститут географії Національної
академії наук України
м. Київ, Україна*

У турбулентні часи глобальних викликів часто буває необхідною точка опори, яка дозволила б надати ефективну відповідь актуальним тригерам сьогодення. Пандемії, війни, землетруси, нерациональний підхід до користування природними ресурсами, терористичні атаки на цивільні об'єкти, блокування логістичних ланцюжків – усе це та інші небезпеки спонукають міжнародне співтовариство до динамічної адаптації.

На Заході в таких випадках часто використовують термін «resilience» – резильєнтність, життєстійкість, спроможність відновлюватися або ж пружність. Коли треба запобігти, пережити чи перебороти наслідки потрясіння того чи іншого характеру, на допомогу приходиться саме така атрибутивна властивість.

Управління ООН зі зменшення ризику стихійних лих визначає резильєнтність як здатність системи, спільноти чи суспільства, які зазнають небезпеки, чинити опір, поглинати, пристосовуватися, адаптуватися, трансформуватися і відновлюватися після наслідків небезпеки своєчасно та ефективно, у тому числі шляхом збереження й відновлення основних базових структур та функцій через управління ризиками [2].

Поняття «резильєнтність» є відносно новим для багатьох сфер науки, за винятком хіба що психології та екології, адже саме звідти беруть початок витоки цієї концепції (Е. Вернер, Е. Сміт, К. Холлінг, Л. Гундерсон та ін.). На початковому етапі, а це 1970-ті рр., резильєнтність розглядалась як міра стійкості систем та їхньої здатності поглинати зміни й збурення, а також підтримувати попередні відносини між популяціями чи змінними стану. Поступово на таке визначення К. Холлінга накладалися уявлення дослідників не тільки з екології, а й з інших наукових сфер [3].

Зокрема виділяють поняття індивідуальної резильєнтності, де значну увагу приділено психологічному стану людини, а також резильєнтності спільноти. У екологічній сфері важливими напрямками стали резильєнтність кліматична та ґрунтова. Так само стійкість до змін клімату є невід’ємною складовою нинішньої концепції сталого розвитку.

Ближче до середини 1970-х рр. концепт резильєнтності набув поширення в антропології, теорії культури та інших соціальних науках. У цих галузях було проведено значну роботу. Частково причиною того, що розуміння резильєнтності почало відходити від погляду, орієнтованого на рівновагу, до більш гнучкого, податливого опису соціально-екологічних систем, були роботи Е. Вайди та Б. Маккея в галузі соціальної антропології, де було розглянуто сучасніші версії стійкості [5].

Наприкінці ХХ ст. розпочався розквіт концепції резильєнтності, оскільки вона поширилася на значний спектр дисциплін, включаючи природничі, гуманітарні й соціальні. Нині певні «відголоски» цього поняття можна знайти в соціологічних дослідженнях, мистецтві, організації бізнесу й плануванні його безперервності. Важливим є вплив концепції на логістику, а саме на резильєнтність ланцюга постачання в його інженерних та соціально-економічних вимірах.

Розвиток технологій та цифровізація всіх сфер життя так само зумовлюють необхідність резильєнтного розвитку. У сучасному глобалізованому світі, який робить акцент на науково-технічний прогрес, ключовими механізмами є резильєнтність інженерна й будівельна, архітектурна, стійкість систем живлення, пружність матеріалу, стійкість комп’ютерних мереж, кіберстійкість, стійкість систем управління. Надто багато процесів прив’язані до безперебійної роботи глобальної мережі.

Паралельно концепція резильєнтності набула великої популярності в різних складових міжнародної та внутрішньої політики. Традиційні моделі стійкості здебільшого зосереджені на діяльності, пов’язаній із підготовкою до ймовірних катастроф, а саме створення планів безперервної роботи критично важливих систем, готовність до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. Так само це питання стосується здатності держави забезпечувати та зберігати власний суверенітет, ведуться розмови про національну резильєнтність.

Варто пригадати й поняття стійкості геосистем та ландшафтів, яке активно досліджувалося вченими у ХХ ст., наприклад, у роботах П. Шиценка, М. Гродзинського. Останній виділяв форми стійкості природних систем, а саме: інертність, відновлюваність і пластичність. Водночас дослідники займалися розробкою теоретичних базисів і практичних методів задля визначення й оцінки антропогенного навантаження на геосистеми [1].

Нині роль концепції резильєнтності в географічній науці стрімко зростає, предметна база досліджень яскраво проявляється в суспільній географії. Цікавими для розгляду є праці вчених із різних країн, наприклад, С. Міроу, М. Шуна, Дж. Вайхсельгарднера, І. Кельмана, А. Вардеккера, О. Гонсалеса-Кастільйо та ін.

Географічна література своєю тематикою охопила природне середовище, антропогенне середовище і суспільство. Водночас завдяки врахуванню простору й часу, включаючи межі та масштаби процесів і явищ, географи мають необхідні навички і просторове мислення, аби інтегрувати екологічні та суспільні внески в резильєнтність, не нехтуючи відмінностями між екологічними та суспільними характеристиками [6]. Так, екосистема здатна демонструвати резильєнтність, однак людська спільнота здатна накопичувати фактаж, досвід минулих поколінь, використовувати розумові навички. Тож екологічний і соціальний підходи до резильєнтності в суспільно-географічних дослідженнях мають взаємодоповнюватися.

Зважаючи на стрімку урбанізацію та постійне зростання населення Землі, привабливим полем для вивчення стає резильєнтність у міських умовах. Нині важко уявити такого роду дослідження без звернення до питань «розумних» міст, сталого розвитку спільнот, зміни клімату, міських ландшафтів та змінення приміських ділянок людиною, зміцнення системи транспорту, архітектурних і проєктувальних нововведень. При цьому наголошується на соціальних зв'язках у громаді, інклюзивності міського середовища, рівності, зниженні рівня сегрегації за районами, формуванні еко-мікрорайонів, проведенні соціальних експериментів щодо функціонування резильєнтних спільнот [4].

Якщо ж проаналізувати наукові публікації за останні роки з тематики резильєнтності за даними Google Scholar, то стає помітним, що науковці приділяють увагу не лише питанням екології. Це може бути надійність і стійкість складних мереж, підвищення сейсмічної резильєнтності споруд, стійкість морського транспорту, нюанси в цифровій трансформації, протидія наслідкам пандемії тощо. Вочевидь, саме інтеграція знань є початковою основою для програм підвищення резильєнтності, які розробляються вченими.

Отже, поняття резильєнтності, з точки зору суспільної географії, є, у широкому розумінні, здатністю запобігати, витримувати та пристосовуватися до поширення небезпек антропогенного і природного характеру на певні території та суспільства, враховуючи історичні, соціально-економічні, політичні та інші особливості.

Таким чином, сучасні суспільно-географічні дослідження здатні, на нашу думку, визначити індикатори резильєнтності того чи іншого аспекту діяльності людини, або ж оточуючого її середовища, а також здійснювати їхню параметризацію. Водночас сам концепт резильєнт-

ності потребує розвитку чіткішої теоретичної бази, завдяки чому має шанси стати тією об'єднувальною концепцією, що не залишиться полісемантичним терміном, який кожний дослідник трактуватиме на власний розсуд.

Література:

1. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. К. : Лікей, 1995. 233 с.
2. Resilience URL: <https://www.undrr.org/terminology/resilience>
3. Schoon, M. A short historical overview of the concepts of resilience, vulnerability, and adaptation URL: http://michaelschoon.files.wordpress.com/2011/05/historical_critique-of-resilience-working-paper.pdf
4. Urban Resilience: Methodologies, Tools and Evaluation. Theory and Practice. *Springer International Publishing*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-07586-5>
5. Vayda, A. P., McCay, B. J. New Directions in Ecology and Ecological Anthropology. *Annual Review of Anthropology*. 1975. № 4. P. 293–306. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.an.04.100175.001453>
6. Weichselgartner, J., Kelman, I. Geographies of resilience: Challenges and opportunities of a descriptive concept. *Progress in Human Geography*. 2015. № 39(3). P. 249–267. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132513518834>